

Μ. ΣΕΤΑΤΟΣ

ΟΙ ΔΙΑΒΑΘΜΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ

[ΛΕΥΚΗ ΣΕΛΙΔΑ]

1. Εισαγωγικά

Τα αντικείμενα, όντα και φανόμενα που αποτελούν τον κόσμο ή τους κόσμους των ανθρώπων προέρχονται από τις αισθήσεις, τη νόηση και τη φαντασία. Τα στοιχεία αυτά παρουσιάζουν στην αντίληψη και ανάλυση των ανθρώπων ομοιότητες και ανομοιότητες, ισότητες και ανισότητες, σταθερότητα και μεταβλητότητα (εξελίσσονται, παύουν να υπάρχουν, δημιουργούνται κλπ.), ανεξαρτησία και εξάρτηση, σχέσεις και συσχετίσεις.

Οι ομοιότητες, αναλογίες, ομολογίες κλπ. των στοιχείων μπορούν να διαβαθμίστούν αντικειμενικά και υποκειμενικά βάσει διαφόρων οπτικών γωνιών και παραμέτρων: από βιολογική (ένταση αισθημάτων κλπ.), ψυχολογική (ένταση συναισθημάτων), νοητική (γνώση διαστάσεων κλπ.), πολιτιστική (θέση στο πολιτιστικό σύστημα κλπ., στον τεχνικό και πνευματικό πολιτισμό), γλωσσική (χαρακτηριστικά του γλωσσικού συστήματος κλπ.) άποψη (πρβ. και το θέμα των καθολικών χαρακτηριστικών του ανθρώπου) και σχετικά με την ποσότητα (μεγάλη ή μικρή, ίση ή άνιση, ανώτερη ή κατώτερη, υπερβολική ή μέτρια, επαρχή ή ανεπαρχή, αυξημένη ή μειωμένη, πρόσθιτη ή αφαιρεμένη, πολλαπλασιασμένη ή διαιρεμένη κλπ., πρβ. παράλληλα βαθμό, όριο, μέτρο, ένταση, όγκο κλπ.), τον αριθμό (πλήθος ή ολιγότητα), την διάσταση (μέγεθος ή μικρότητα, διαστολή ή συστολή, όγκος κλπ.), την αξία (σπουδαιότητα ή ασημαντότητα κλπ.), την προσέγγιση (διεύθυνση, απόσταση, πρβ. τα περίπου, σχεδόν, ενμέρει, πάνω κάτω κλπ.) κλπ. (πρβ. και χαρακτηρισμούς ποιότητας, ενέργειας, δύναμης, σχέσης, τάξης κλπ.).

Οι διαβαθμίσεις εξαρτώνται από την εξωγλωσσική πραγματικότητα (μεγέθη, αποστάσεις κλπ., πρβ. αναφορική λειτουργία της γλώσσας), τις ψυχολογικές φορτίσεις (ψυχοσυνθέσεις κλπ., π.χ. του απαισιόδοξου κλπ., πρβ. συναισθηματική λειτουργία), την οπτική γωνία (κοσμοθεωρία ομιλητή, πολιτιστικό σύστημα, περιστασιακές απόψεις κλπ., πρβ. κοινωνικοπολιτιστική, νοητική, παικτική-σχολιαστική λειτουργία), τις πραγματολογικές χρήσεις (πρβ. πραγματολογική λειτουργία). Η έκφραση των διαβαθμίσεων (αξίες κλπ. του κόσμου των ανθρώπων) με το σημειωτικό σύστημα της γλώσσας (μπορούν να εκφραστούν και με άλλα συστήματα, π.χ. κινηματικά) γίνεται με ποικίλα μέσα (βλ. 2.) ανάλογα με το σύστημα κάθε γλώσσας, π.χ. με τη συστηματική έκφραση διαστάσεων, πεδίων, ποσοτήτων κλπ., με διαχρίσεις,

τάξεις, σύνολα, σχέσεις, δομές, συστήματα στοιχείων, με τα επίπεδα γλώσσας κλπ. Η έκφρασή τους μπορεί να είναι χρυφή (υπονοούμενη) ή φανερή (σαφής, κατηγορηματική), ασυστηματοποίητη (π.χ. με λεξιλογικές μονάδες όπως διάφορες ονομασίες για ζώα νεογέννητα, ενός έτους κλπ.), πλήρης ή ελλειπτική, με προϋποθέσεις ή συνεπαγωγές, απόλυτη ή περιορισμένη κλπ. Κατά τον Sapir (1968, 122-123) η διαβάθμιση (grading) «ως ψυχολογική διαδικασία... προηγείται της μετρήσεως και αριθμήσεως... Κρίσεις σχετικά με τα "περισσότερο από" και "λιγότερο από" μπορούμε να πούμε οτι στηρίζονται σε αντιλήψεις "περιβλήματος"... Αντιθέσεις όπως μικρός και πλατύς/φαρδύς, λίγος και πολύς, λίγοι και πολλοί, μας δίνουν ένα απατηλό αίσθημα απόλυτων αξιών μέσα στο πεδίο ποσότητας, που μπορεί να συγχριθεί με ποιοτικές διαφορές όπως κόκκινος και πράσινος στο πεδίο της αντίληψης των χρωμάτων. Το αίσθημα αυτό αποτελεί πάντως αυταπάτη, που οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο γλωσσικό γεγονός οτι η διαβάθμιση που εξυπακούεται σ' αυτούς τους όρους δέν δηλώνεται τυπικά... Με άλλα λόγια, πολλοί, για να πάρουμε ένα μόνο παράδειγμα, δέν περικλείει μιά τάξη κρίσεων που συγκεντρώνονται γύρω από ένα δεδομένο κανόνα ποσότητας, που μπορεί να εφαρμοστεί σε κάθε είδος εμπειρίας... Η αφετηρία του ποικίλλει πάρα πολύ ανάλογα με τα συμφραζόμενα» (πρβ. κλειστά και ανοικτά όρια: διαβάθμιση γενικά μέ ή χωρίς αναφορά σε αντικειμενικούς κανόνες ή στατιστικό μέσο όρο). Η ψυχολογική θεώρηση πρέπει να πάρει υπόψη της εκτός από άλλες πλευρές (π.χ. τις παραισθήσεις) και τα πρόσωπα που παίρνουν μέρος στη γλωσσική επικοινωνία, δηλαδή την πλευρά του ομιλητή και ακροατή, π.χ. σχετικά με την μείωση και επαύξηση (βλ. Στάθη, 1973) για τον ομιλητή: αυτοπροβολή, υπεροψία, ψωροπερηφάνεια - μετριοφροσύνη, ταπεινοφροσύνη (για τον εαυτό του), καλόπιασμα - ειρωνεία (για τον ακροατή), επιδοκιμασία - αποδοκιμασία (για τρίτον), για τον ακροατή: επιφωνήματα, αναφωνήσεις, κρίσεις κλπ. (κατά την ομιλία του συνομιλητή του), άλλα σημειωτικά συστήματα.

2. Μέσα και μορφές διαβάθμισης

Εξετάζοντας τα μέσα που χρησιμοποιεί η κοινή νεοελληνική (ΚΝΕ) για να εκφράσει διαβάθμισεις, παρατηρούμε κατα περιοχές:

1) Φωνολογία: χρήση προσωδιακών χαρακτηριστικών, όπως ο εμφατικός τονισμός (π.χ. ήταν έξυπνος, δχι αστεία = ήταν εξυπνότατος, πρβ. και εξυπνότατος = ενίσχυση υπερθετικού), η έκταση (π.χ. καλόο) κλπ. Τα ίδια μέσα, όπως και η έλλειψη τονισμού, μπορούν να δηλώσουν ή να υποβάλουν και άλλες φορτίσεις και σημασίες, π.χ. είναι εξυπνότερος από τον αδελφό του (= σε πληροφορώ), είναι πιο έξυπνος από τον αδελφό του (= έτσι εξηγείται)

κλπ., ωραία που είν' η ζωή! (πρβ. πόσο ωραία είναι η ζωή!, = η ζωή είναι πολύ ωραία!, βλ. 2.6, 3.)

2) Μορφολογία (βλ. και 3.)

Η γνωστότερη μορφή από μορφολογική άποψη είναι οι βαθμοί παραθέσεως (παραθετικά) των επιθέτων, δηλαδή ο θετικός, ο συγκριτικός και ο υπερθετικός βαθμός (βλ. Τριανταφυλλίδη, 1991, §§ 641-666, Τζάρτζον, 1946, §§ 43-50), οι ποικίλοι σχηματισμοί (μονολεκτικοί, περιφραστικοί: -τερος / πιό+θετικός βαθμός, -τατος, βλ. Τριανταφυλλίδη, 1991, § 651), ο β' όρος της συγκρίσεως και η παράλειψή του (βλ. 2.3), οι συγκρίσεις αντιθέσεως (βλ. 4.2), τα σχετικά και απόλυτα (έναρθρα υπερθετικά κλπ.). Έτσι έχουμε σχηματισμό παραθετικών με επιθήματα (π.χ. εξυπνό-τερος, εξυπνό-τατος) και με δείκτες (π.χ. πιό έξυπνος, ο πιό έξυπνος = ο εξυπνότατος), ο β' όρος της συγκρίσεως μπορεί να εκφραστεί με εμπρόθετο (π.χ. εξυπνότερη απ' αυτόν), με γενική (π.χ. η εξυπνότερη όλων), με εγκλιτική αντωνυμία (π.χ. εξυπνότερή του), με συνδέσμους (π.χ. έβλαψε παρά ωφέλησε).

Διαβαθμίσεις δηλώνονται και με άλλα μορφολογικά μέσα, όπως με — υποκοριστικά - μεγεθυντικά /επιτατικά (βλ. Τριανταφυλλίδη, 1991, §§ 267-273, 275-279, 304, 461, Σετάτο, 1992), π.χ. χοντοή-χοντρούλα, γλώσσα-γλωσσίτσα-γλωσσάρα, νταρντάνα-νταρντανάρα, λίγο-λιγούλάκι, ο εαντούλης του, καμποσούτσικοι

— άλλες παραγωγικές καταλήξεις, π.χ. -μός (π.χ. λυτρωμός-λύτρωση, ξεπατωμός-ξεπάτωμα κλπ., που δηλώνει ένταση, βλ. Σετάτο, 1991), -άρα (π.χ. τρόμος-τρομάρα), -ειδής (π.χ. ανθρωπειδής)

Εκτός από την παραγωγή χρησιμοποιείται και η σύνθεση, όπως — πρώτα συνθετικά: σχηματισμός υποκοριστικών κλπ. ρημάτων με τα κοντσο-, κουφο-, χαρο-, φευτο-, λιγο-, ψιλο-, μισο-, πολυ-, παρα-, υπερ-, υπο-, ανα- κλπ. (βλ. Τριανταφυλλίδη, 1991, §§ 329, 407), ουσιαστικών με τα κοντσο-, φευτο-, μεγαλο- κλπ. (βλ. Τριανταφυλλίδη, 1991, § 406), επιθέτων με ολο-, κατα-, θεο-, τρισ-, τετρα-, πεντα-, πολυ-, παν-/παγ-/παμ-, υπερ-, περι-, εκ-, μισο- κλπ. (βλ. Τριανταφυλλίδη, 1991, § 653) κλπ. (άλλα είναι δημοτικά και άλλα λόγια πρβ. και περιπτώσεις όπως φεγγαρο-πρόσωπος κλπ. με παρομοιώσεις).

— δεύτερα συνθετικά: σχηματισμός ρημάτων με -βολώ (αφθονία), -κυπώ (ενέργειας ακατάπαυστη), -λογώ (λέω, κάνω ακατάπαυστα), -μαρώ (επίταση, ένταση ενέργειας), -ουλίζω (υποκορισμός, π.χ. μασονλίζω), -φέρω κλπ. (βλ. Τριανταφυλλίδη, 1991, § 259), ουσιαστικών με -μανα (μεγεθυντική σημασία, π.χ. καβουρο-μάρα)

3) Σύνταξη

Από συντακτική άποψη ενδιαφέρουν

— η έκφραση του β' όρου συγκρίσεως (βλ. Τζάρτζανο, 1946, §§ 44-46): με απο+αιτιατική (β' όρος = ουσιαστικό ή σε θέση ουσιαστικού, σπανιότερα με το παρά), με παρά+ομοιότροπα με τον α' όρο (β' όρος = όχι όνομα, σπανιότερα με το απο, σε επιρρήματα), από τα οποία η πρώτη μορφή σε προτάσεις με έννοια πραγματικού, φαινομενικού, πρέποντος και η δεύτερη σε συγκρίσεις δυό ιδιοτήτων ή καταστάσεων του ίδιου πράγματος ή προσώπου, άλλες μορφές: γενική ονόματος ή αντωνυμίας (π.χ. μεγαλύτερος/αγώτερος/καλύτερος του αδελφού του κλπ., μεγαλύτερός του κλπ.), με το ή ώστε (λόγιο), πρβ. και προτασιακή και φραστική εκφορά συγκρίσεων ανισότητας και ισότητας: απο+όνομα/απ' ό,τι - σάν+όνομα/όσο+πρόταση (βλ. Χειλά-Μαρκοπούλου, 1986)

— η παράλειψη του β' όρου (βλ. Τζάρτζανο, 1946, § 47 σημ.): όταν εννοείται εύκολα ή βραχυλογικά (δηλαδή με προσδιορισμό του β' όρου) σε συγκρίσεις αντιθέσεως χωρίς β' όρο (π.χ. το μεγαλύτερο ψάρι τρώει το μικρότερο, που κατα τον Τζάρτζανο ισοδυναμεί με θετικό ή λίγο/κάπως+θετικό, ενώ διαφέρουν στο οτι δηλώνεται σύγχριση ενώ με το θετικό απόλυτες σημασίες: το μεγάλο ψάρι τρώει το μικρό, πρβ. και τί νεύτερα;, μίλα σιγανότερα, η συντροφιά είναι πάντα καλύτερη)

— η έναρθρη ή άναρθρη εκφορά (βλ. Τριανταφυλλίδη, 1991, § 651 και 4.32): σχηματισμός του σχετικού υπερθετικού με οριστικό άρθρο+συγκριτικό/πιθ+θετικό, (κάποτε και με έκφραση του διαιρεμένου όλου με το απο, π.χ. ο πλουσιότερος από τους φίλους), άναρθρος συγκριτικός και υπερθετικός

— η περιφραστική εκφορά (βλ. Τριανταφυλλίδη, 1991, §§ 645, 653, Τζάρτζανο, 1946, §§ 49-50): πιό+θετικός = συγκριτικός, απόλυτος υπερθετικός με πολύ/πολύ πολύ/πάρα πολύ/υπερβολικά κλπ.+θετικό, θετικό+θετικό (αναδίπλωση), σύνθετα με ολο-/θεο-/κατα+μετοχή παρακειμένου, με αριθμητικά: τρισ-/τετρα- κλπ., λόγια: παν- κλπ., εκφράσεις όπως η όμορφη του κόσμου κλπ., πρβ. 2.2 και επίταση της έννοιας

— συγκρίσεις με προθέσεις και φράσεις (βλ. Τζάρτζανο, 1946, § 46,2 και σημ. α-γ): με τα παρά (δύο ιδιότητες ή καταστάσεις του ίδιου πράγματος), απο (με β' όρο πρόταση αναφορική ή με το να... ή με έκφραση του πραγματικού, φαινομενικού, πρέποντος), καλύτερα να... αντί/και όχι/παρά να/και να μή..., π.χ. καλύτερα να σε φθονούν παρά να σε λυπούνται (φορτισμένο) - καλύτερα να σε φθονούν από το να σε λυπούνται (ουδέτερο), από το να πάθεται καλύτερα να, τίποτε περισσότερο απ' όσα ήξερα, είναι μεγαλύτερος απ' ό,τι φαίνεται, τρώει περισσότερο απ' ό,τι πρέπει, πρβ. και πρόν απο (με χρονικό επίρρημα), ή ώστε (λόγιο και αρχαϊκό, π.χ. ασθενέστερος ή ώστε να)

— συγκρίσεις ισότητας (βλ. Joseph & Philippaki, 1987): πάραμετρος+standard, π.χ. ο Γιώργος είναι τόσο ψηλός όσο και ο Νίκος/ο Γιώργος είναι όσο και ο Νίκος ψηλός/ο Γιώργος είναι ψηλός όπως ο Νίκος/σάν τον Νίκο/

?όπως το Νίκο, ο Γιάννης αγαπά τη Μαρία όσο (και) την Ελένη και με πολλά άλλα μέσα

4) Σημασία

Εκτός από τη σύγκριση η διαβάθμιση εμφανίζεται και σε άλλες παραπλήσιες και παρόμοιες κατηγορίες, όπως στους αντιθετικούς άξονες με έννοιες ουδέτερες και εντονότερες ή υποτονικότερες, θετικότερες ή αρνητικότερες, ομοιότερες ή ανομοιότερες/συμφωνότερες ή αντιθετικότερες (πρβ. σχέση), ενεργητικότερες ή αδρανέστερες (πρβ. ενέργεια), κινητικότερες ή στατικότερες (πρβ. κίνηση), δυναμικότερες ή αδυναμότερες, σαφέστερες ή απαφέστερες/ακριβέστερες ή ανακριβέστερες (πρβ. νού), καλύτερες ή χειρότερες, ηθικότερες ή ανηθικότερες (πρβ. ήθη), ευαισθητότερες ή αναισθητότερες (πρβ. συναίσθημα), θετικότερες ή αρνητικότερες κλπ.

Οι παράμετροι αυτές διαφοροποιούνται και κατά τα επίπεδα γλώσσας (βλ. Σετάτο, 1994), π.χ. κειμενογλωσσικά (είδη λόγου), κοινωνιογλωσσικά (στρώματα), πολιτιστικά (κώδικες) κλπ. (βλ. και 2.5, 2.6), πρβ. και ψυχολογικές (αντικειμενικότερα ή υποκειμενικότερα) και σε τελική ανάλυση ιδιολεκτικές. Έτσι και με τις απόλυτες χρήσεις: αντί υπερθετικού μπορεί να χρησιμοποιηθεί ο έναρθρος συγκριτικός. Ο απόλυτος υπερθετικός (βλ. Τριανταφυλλίδη, 1991, § 641, Τζάρτζανο, 1946, § 48) δηλώνει ιδιότητα στον απόλυτο, ανώτατο βαθμό, χωρίς σύγκριση με άλλα ουσιαστικά, σε αντίθεση με τον σχετικό, που δηλώνει ιδιότητα στον υπέρτατο βαθμό σε σχέση με όλα τα άλλα ομοειδή (το -τερος δηλώνει τη σύγκριση), π.χ. ήταν ομορφότατη - ήταν η ομορφότερη. Κατά τον Τζάρτζανο (1946, § 48, 2, σημ.) η διαφορά του σχετικού υπερθετικού με τον συγκριτικό βαθμό συνίσταται στο οτι η σύγκριση μ' αυτό γίνεται προς όλα τα ομοειδή, το καθένα εννοούμενο χωριστά, ενώ με τον συγκριτικό η σύγκριση γίνεται προς ένα πρόσωπο ή πράγμα ή προς πολλά ομοειδή ή ετεροειδή όντα, που λαμβάνονται όλα μαζί και θεωρούνται ως κάτι ενιαίο. Κατά τον Jespersen (1951) ο υπερθετικός δέν δηλώνει υψηλότερο βαθμό από τον συγκριτικό αλλα τον ίδιο βαθμό θεωρημένο από διαφορετική οπτική γωνία, π.χ. ο Γιάννης είναι μεγαλύτερος από τα άλλα παιδιά - ο Γιάννης είναι το μεγαλύτερο παιδί (= απ' όλους με τον εαυτό του συμπεριλαμβανόμενο)

5) Λεξιλόγιο και φρασεολογία

Το λεξιλόγιο εκφράζει με συστηματικό (βλ. 3.) και ασυστηματοποίητο (πρβ. αυθαιρετότητα του γλωσσικού σημείου) τρόπο τις διαβαθμίσεις και επιπλέον ποικίλες φορτίσεις (πρβ. επίπεδα γλώσσας), όπως με τις κλίμακες που σχηματίζονται από στοιχεία δημοτικά (συνήθως ουδέτερα)-λόγια-λαϊκά-διαλεκτικά-ξένα.

Η φρασεολογία της ΚΝΕ παρουσιάζει ένα μεγάλο αριθμό σχημάτων και επιμέρους εκφράσεων (φρασεολογημάτων και φρασεολογισμών), δπως — και / μα τί /πώς — (π.χ. σπίτι μα τί σπίτι!, παίκτης και τί παίκτης!, χοντρό και τί χοντρό!, παίζει και πώς παίζει!), απλή λέξη+και+σύνθετη λέξη (π.χ. έξυπνος και πανέξυπνος, έφαγε και παράφαγε κλπ.), όνομα+κατατάκτης, παράθεμα κλπ. (π.χ. έξυπνος με το παραπάνω /μιά ιδέα /στο έπακρο /όσο παίρνει /άλλο τίποτε /κάν και κάν /για δέσιμο /πού να στα λέω /έτσι κι /έτσι, καλός μάλαμα, καλός καλούτσικος, πρβ. ομάδες ομαδούλες, ομάδες ομαδάρες, ομάδες, ομαδούλες και ομαδάρες κλπ.), ονομαστική ενικού+γενική πληθυντικού (π.χ. θαύμα θαυμάτων κλπ.), ρηματικές τροπικότητες (π.χ. λίγο έλειψε να, παρα λίγο να, κόντεφα να, κινδύνεψε να, πήγε να πνιγεί, ακόμα δέν... και, ακόμα δέν άρχισε να... και, μόλις άρχισε να... και, λίγο ακόμη και θα..., δέν πρόλαβε να... και, δέν είναι πολλή ώρα που..., ήρθε δεν ήρθε άρχισε να..., σπίτι να δείς εκεί! /σπίτι να δούν τα μάτια σου! (πρβ. αντίθετα σπίτι ήταν αυτό;!; σπίτι το λέσ αυτό;!; αμφίσημο, δηλαδή "καλύβα"- "παλάτι"). Σημαντικές είναι και οι περιφράσεις με ρήματα δπως κάνω, γίνομαι κλπ., π.χ. (είναι φαρδύ) - κάνω φαρδύ (πρβ. φαρδαίνω, που μπορεί όμως να σημαίνει και "εξαρχής") - γίνομαι φαρδύς.

6) Σχήματα λόγου

Το αποτέλεσμα πολλών σχημάτων λόγου είναι, εκτός των υφολογικών φορτίσεων, και διαβαθμιστικό (συνήθως ενισχυτικό ή εξασθενωτικό), δπως (βλ. Τζάρτζανο, 1953):

- χιαστό, π.χ. έδερνε κι έγδυνε έγδυνε κι έδερνε (ενίσχυση και των δύο εννοιών, με αλλοιγή σειράς όρων)
- κύκλος, π.χ. ο καπετάνιος πέθανε ο καπετάνιος πάει (ενισχυτική επανάληψη)
- παρήχηση, π.χ. πόθος νόθος (ενίσχυση προς αρνητική κατεύθυνση, πρβ. 4.6)
- πλεονασμός, π.χ. μή μιλάς, σώπα! (εκ παραλλήλου), πέρασε ωάχες και βοννά (έν δια δυοίν), λάθος λάθος λάθος /μικρή μικρή μικρή /κοκκίνησε κοκκίνησε (συνεχής επαύξηση) /έκλαιε έκλαιε (συνέχιση, επανάληψη), πολλά πολλά /καλός καλός (πρβ. και καλός καλός) /μαύρα κατάμαυρα /πυκνά πυκνά /άκρη άκρη (αναδίπλωση, πρβ. και τους φρασεολογισμούς ίσια ίσια, καλά καλά δέν..., βλ. § 301 Δ, γ και σημ.), τί να σου πώ βοννό τί να σου πώ βοννάι, μ' άνθη και με λουλούδια (ταυτολογία, επιμονή σε μιά έννοια), πρβ. και τα σχήματα επαναστροφής, επαναφοράς, αντιστροφής, συμπλοκής, υποφοράς, ανθυποφοράς, κναφώνησης (βλ. 2.1, 3.)
- παρομοίωση, μεταφορά, π.χ. πεινασμένος σά λύκος - πεινασμένος λύκος, η Πόλη /ο Κυβερνήτης (κατεξοχήν)

— λεκτικοί τρόποι, π.χ. δέν ήταν μικρή (λιτότητα), έξυπνος που είσαι! (ειρωνεία), το καλό σπυρί (ευφημισμός), το αίμα πάει ποτάμι (υπερβολή)

7) Πραγματολογικές χρήσεις

Η χρήση των ποικίλων μορφών μπορεί να γίνει έτσι ώστε να υποβάλλονται ποικίλες φορτίσεις κλπ. (βλ. Jespersen, 1951), π.χ. η χρήση έναρθρου συγχριτικού αντί υπερθετικού μπορεί να υποβάλλει μετριοφροσύνη, προσεκτικότητα, σοβαρότητα κλπ., (όπως αυτό βλέπω (ως) το ηπιότερο, αυτό ήταν το εξυπνότερο που είχε να κάνει κλπ.), η χρήση συγχριτικού ή υπερθετικού να μετριάζει (π.χ. —Σας ενοχλεί με τις επισκέψεις του; —'Ε, έρχεται συχνότερα αντί έρχεται συχνά, που θα ήταν σαφής επιβεβαίωση, το ασθενέστερο φύλο, πρβ. το ωραίο φύλο, εμφανίζεται με την αβεβαιότητά του ως ευγενικότερο, αντίθετα δέν λέγεται *το πιό ασθενές φύλο), ο υπερθετικός να περιορίζεται (π.χ. ο επόμενος άριστος μαθητής, πρβ. το πρόβλημα της μέγιστης δυνατής ευτυχίας, του δυνατού μέγιστου αριθμού, όχι και τόσο πολύ άσχημα, πρβ. ακόμη —Βρέχει; —Μάλλον), να χρησιμοποιείται το καλύτερο απ' όλα τα άλλα αντί του το κάλλιστο όλων (λόγω σύγχυσης) κλπ.

3. Μέρη του λόγου

Διαβαθμίσεις εμφανίζονται σε όλα τα μέρη του λόγου, όπως

— άρθρο: είναι ή λύση, είναι τό βίντεο

— ουσιαστικό (που επιδέχεται διαβαθμιση, βλ. Τζάρτζανο, 1953, § 282, 4Δ', 2): σήμερα είναι πιό ζέστη, η Μαρία είναι πιό νοικοκυρά, ο Παύλος είναι πιό διπλωμάτης, είναι οπωσδήποτε πιό ομάδα από την Ρέιντζερς /ήταν η πιό ομάδα από τις δύο (στην τηλεόραση), πρβ. και παρατακτικά σύνθετα όπως λεμονοπορτόκαλα, σπιτομάγαζα κλπ., που υποβάλλουν την έννοια "πλήθος" (βλ. Τριανταφυλλίδη, 1991, §§ 319-321), υποκοριστικά-μεγεθυντικά (βλ. 2.2), προσδιορισμούς+ουσιαστικό (π.χ. καλός-μέτριος-κακός μαθητής)

— επίθετο: βλ. 2.2, πρβ. και μετοχές (βλ. 4.4)

— αντωνυμία: τοσοδούλης, καμποσούτσικος κλπ., πρβ. τούτος-αντός-εκείνος (απόσταση από ομιλητή), ένας-όλοι (αριθμός, πρβ. την κλίμακα που παρουσιάζουν οι αδριστες), η Μεγαλειότητά σας/η Σεβασμιότητά σας, Ημείς ο...

— αριθμητικό: παράγωγα με -πλός, -πλάσιος, -αριά, -άδα, τρίδιπλος κλπ., πρβ. και πεντ' έξι (προσέγγιση), πέντε και μόνο πέντε

— ρήμα (βλ. Τριανταφυλλίδη, 1991, §§ 313, 323): ξε-κουφαίνω (πολύ), ξε-παγιάζω (εντελώς), ανεβοκατεβαίνω/πηγαυνοέοχομαι (δηλώνουν συνεχή επανάληψη ενέργειας, πρβ. *ανεβοκατέβηκε), βλ. και 2.3, 2.5, πρβ. και επιρρηματικούς προσδιορισμούς με ρήμα, σπάνια παράγωγα από παραθετικά επιθέτων όπως καλυτερεύω, νεοτερίζω, παράγωγα επιθέτων όπως φαρδαίνω (= κάνω φαρδύτερο), ζεσταίνω/νερδουλιάζω

- επίρρημα: με παραθετικά (βλ. Τριανταφυλλίδη, 1991, §§ 660-665)
- πρόθεση: πρβ. μαζί με (βλ. 4.1)
- σύνδεσμος: πρβ. ούτε / μήτε, αλλ' όμως, μα πάλι, μάλιστα
- επιφώνημα, αναφώνηση: πά πά πά!, αλλ' και τρισαλί! (πρβ. τρισαλί-μου), βλ. και 2.6 (αναφωνήσεις), πρβ. προσωδικά στοιχεία εκφώνησης (βλ. 2.1)

Σε ανώτερες γλωσσικές μονάδες έχουμε ποικίλους συνδυασμούς μέσων, μορφών, μερών του λόγου (φρασεολογική ενέτητα, φράση, πρόταση, κείμενο).

4. Ιδιαίτερα θέματα

4.1. Ηρόσθετοι προσδιορισμοί διαβαθμίσεων

Τα μέσα και οι μορφές των διαβαθμίσεων (βλ. 2.) μπορούν να τροποποιηθούν (να ενισχυθούν ή να εξασθενιστούν κλπ.) με τη χρήση πρόσθετων προσδιοριστικών στοιχείων (επιρρηματικοί προσδιορισμοί, πρβ. πιό πάνω από, πολύ κοντά σε κλπ., σύνδεσμοι, π.χ. δέν περίμενε ούτε μιά στιγμή, όπου η επιδοτική σημασία του ούτε δείχνει ότι εκείνο που ακολουθεί είναι σπουδαιότερο από το πρώτο, βλ. Τριανταφυλλίδη, 1991, § 1034, μόρια, και συνδυασμοί στοιχείων για σύνθετες σχέσεις και χλίμακες), όπως για ενίσχυση ή εξασθένηση κλπ.: πιό φαρδύς-ακόμη πιό φαρδύς, λιγότερο φαρδύς-?ακόμη λιγότερο φαρδύς (πρβ. και φαρδύς πλατύς), γρήγορα-πολύ γρήγορα-πάρα πολύ γρήγορα κλπ., σιγά σιγά / κάτω κάτω / προί προί / ψηλός ψηλός / πρώτος πρώτος κλπ. (αναδιπλώσεις, βλ. 2.6), θα πάς και θα πάς (= θα πάς οπωδήποτε), τα ίδια και τα ίδια, είναι και παραείναι, κάθε άλλο παρά βαρετός, τόσο /έτσι καλός που είραι, εργατικός έτσι κι έτσι κλπ., είναι πλούσιος και μάλιστα βαθύπλουτος, η ομορφότερη που μπορεί να γίνει, αφέντη κι αφεντάκη μας αγαπητέ μας αφέντη, πρβ. κόσμος και κοσμάκης κλπ.

Η χρήση επιρρημάτων, μορίων και άλλων εκφράσεων δημιουργεί πολλές δυνατότητες έκφρασης: είραι δυνατός-πιό δυνατός / δυνατότερος-πολύ / λίγο δυνατός-πάρα πολύ δυνατός / δυνατότατος, είραι όσο δέν παίρνει δυνατός, είραι ο δυνατός των δυνατών, όσο γίνεται δυνατός, όσο γίνεται / μπορεί / πάει πιό δυνατός, δυνατός όσο να πείς, εξαιρετικά / υπερβολικά / αφάνταστα κλπ. δυνατός, πολύ πολύ δυνατός, ακόμη πιό δυνατός, όλο και πιό δυνατός, τόσο το δυνατότερο κλπ. Με τα επιρρήματα εκφράζονται άμεσα ή έμμεσα ποικιλικές σχέσεις (χλίμακες, προσέγγιση, όλο ή τμήματα, ισοδυναμία κλπ.) σχετικά με τη διαβάθμιση τοπικά (πρβ. ψηλά-χαμηλά, εδώ-εκεί-παρακεί, πλάι-μακριά, παράμερα-απόμερα κλπ., πρβ. παντού-πονθενά, ?πιό σταυροπόδι / ανάσκελα), χρονικά (πάντα-συχνά-ποτέ, ρωρίς-αργά κλπ., πρβ. ξαφνικά, *πιό μεμιάς κλπ.), τροπικά (μόνο, κάπως κλπ., πρβ. πιό πιό καλά /ίσια αλλα-

*πιό έτσι /μαζί, πιό χωριάτικα ντυμένη αλλα ?πιό ελληνικά ντυμένη), ποσοτικά (τόσο, πολύ, περισσότερο, λίγο, λιγάκι, λιγότερο, αρχετά, κομμάτι, κάμποσο, σχεδόν, τουλάχιστο, πάνω κάτω, περίπου, ώς, εξίσου, μόλις, καθόλου, διόλου, όλωσδιόλου, ολότελα, μάλλον, μέρος — μέρος —, μισός — μισός —, ενμέρει, πάρα πολύ, υπερβολικά κλπ., πρβ. και *πιό τόσο /λιγάκι /σχεδόν κλπ.), βεβαιωτικά κλπ. (ίσως, τάχα (θυμωμένη), δήθεν (έξυπνος), πιθανόν, τίποτε κλπ.), επιρρηματικές εκφράσεις (πρβ. εδώ και, παραλλγο να, από κεί και πέρα, με το παραπάνω κλπ.), μόρια και εκφράσεις (πρβ. ακόμη και / και... ακόμη, εκεί που θα... δέν..., έτσι κι έτσι, ούτε κάν, κιόλας, μάλιστα, μόνο που δέν, ίσια ίσια που, και πάλι, όπως κι όπως (= δχι τόσο καλά) κλπ.).

Συνδυασμοί στοιχείων διαβάθμισης, διεύθυνσης, κίνησης, στάσης, status κλπ. δημιουργούν τύπους κρίσεων διαβάθμισης, δταν αφαιρεθούν τα συναισθηματικά και φυχολογικά στοιχεία (βλ. Sapir, 1968).

4.2. Επέκταση της διαβάθμισης

Η διαβάθμιση δέν γίνεται πάντα μέσα σε μιά κλίμακα ομοειδών ως προς κάποιο χαρακτηριστικό στοιχείων (αντικειμένων, φυτών κλπ.) του κόσμου, αλλα μπορεί να επεκταθεί και σε διαβάθμισεις ετεροειδών. Η γνωστότερη περίπτωση είναι η λεγόμενη σύγκριση αντιθέσεως (= θετικό /λίγο, κάπως + θετικό, βλ. Τζάρτζανο, 1946, § 47 σημ.) και μεταξύ ιδιοτήτων ή καταστάσεων του ίδιου αντικειμένου ή όντος (§ 44), π.χ. τί νεότερα (= τί νέα, πρβ. αυτά είναι παλιά, τί νεότερα), μίλα σιγανότερα (πρβ. πιό σιγανά), ο άρρωστος είναι σήμερα καλύτερα (= σχετικώς καλά, κάπως καλά, όχι τόσο άσχημα όσο χθές), καλύτερα να είναι κανείς φτωχός και γερός παρά πλούσιος και άρρωστος, δέν έχω τίποτε παρά είμαι λαβωμένος (αντίφαση), αισθάνθηκα περισσότερο παρά είδα την παρουσία της (κατά τον Jespersen, 1951, υφολογική παρά πραγματική σύγκριση = αισθάνθηκα θα ήταν μιά σωστότερη έκφραση παρά είδα). Στη δεύτερη περίπτωση θα μπορούσαμε να δεχτούμε παράλληλη σύγκριση αντίθετων για τις εμπειρίες της ζωής χαρακτηριστικών, ενώ η πρώτη προϋποθέτει σύγκριση με κατάσταση που υπονοείται (π.χ. μίλα σιγανότερα απ' ότι κάνεις τώρα, που μιλάς πολύ δυνατά). Πρβ. και συσχετιστικές συγκρίσεις, π.χ. όσο καλύτερη είναι η κατασκευή τόσο ακριβότερο είναι το οικοδόμημα, όσο πιό αρδητο είναι το τραγούδι τόσο περισσότερο τον αρέσει.

Σε άλλες περιπτώσεις η διαβάθμιση γίνεται αθροιστικά ή αφαιρετικά, π.χ. δραστήριος αλλα και έντιμος (οι δύο ιδιότητες δέν υπάρχουν αναγκαστικά μαζί), ούτε έξυπνος αλλα ούτε και βλάκας (αποκλείονται τα άκρα της κλίμακας), εκτός που είναι βλάκας είναι και τεμπέλης, δέν είναι μόνο βλάκας αλλα και τεμπέλης, αφ' ενός μέν βλάκας αφ' ετέρου δέ τεμπέλης, έξαφνα έγινε

ήσυχος, εύθυμος μάλιστα (= προσέτι/χιόλας, δυό χαρακτηριστικά όπου το δεύτερο ενισχύει το πρώτο), έμι βλάκας έμι τεμπέλης.

4.3. Διαβάθμιση και σύγκριση

Όπως φαίνεται από τα παραπάνω η σύγκριση επιθέτων (παραθετικά) είναι μιά από τις μορφές της διαβάθμισης, στο πλαίσιο της οποίας θα πρέπει να ερευνηθούν τα προβλήματα που παρουσιάζει, όπως

1) Μονολεκτικός και περιφραστικός σχηματισμός

Τα περισσότερα επίθετα και επιρρήματα σχηματίζουν τα παραθετικά τους μονολεκτικά (-τερος, -τατος/-τερα, -τατα) και περιφραστικά (πιό+θετικό χλπ.), π.χ. δυνατότερος/πιό δυνατός, δυνατότερα/πιό δυνατά από, που φαίνεται να ισοδυναμούν, αλλα πρέπει να αναζητηθούν πιθανές λειτουργικές τους διαφορές, βάσει διαφόρων υποθέσεων, που στηρίζονται στην παρατήρηση των χρήσεων, όπως

— με το πιό δηλώνεται η ύπαρξη του χαρακτηριστικού που περιλαμβάνει η σημασία του θετικού βαθμού: ο Πέτρος είναι δυνατότερος από τον Γιάννη (= μπορεί να μήν είναι δυνατός ο Γιάννης, αλλα ο Πέτρος έχει περισσότερη δύναμη απ' αυτόν, είναι σχετικώς, με κριτήριο τη σύγκριση, δυνατότερος, ενώ μπορεί να είναι και οι δύο αδύνατοι) — ο Πέτρος είναι πιό δυνατός από τον Γιάννη (= είναι δυνατός ο Γιάννης αλλα ο Πέτρος είναι πιο δυνατός, με κριτήριο ένα χαρακτηριστικό που υπάρχει στον κόσμο απολύτως ή σε κάποιο πρότυπο, μέσα στη νοηματική περιοχή του δυνατού ανθρώπου /των δυνατών ανθρώπων είναι πιό δυνατός από κάποιον άλλο δυνατό, ο Γιάννης είναι δυνατός αλλα ο Πέτρος είναι ανώτερος διαβάθμιστικά, είναι πολύ περισσότερο δυνατός), αυτό είναι καλότερο (υπονοείται: σε σύγκριση με εκείνο) — αυτό είναι πιό καλό (υπονοείται: κι εκείνο είναι καλό, αλλα αυτό είναι κατα κάτι πιό καλό), πρβ. και ο Πέτρος είναι πιό δυνατότερος από τον Γιάννη (που δέν είναι απλώς εμφατικότερο του ο Πέτρος είναι δυνατότερος από τον Γιάννη, αλλα υποβάλλει οτι και οι δύο είναι δυνατοί, υπάρχει κάτι πιό δυνατό από κάτι άλλο, που είναι επίσης δυνατό, σάν συγκριτικό συγκριτικού = δυνατός πάνω από τον πιό δυνατό, αφού συμφωνήθηκε έμμεσα οτι κάποιος ως νόρμα αποτελεί σημείο σύγκρισης και είναι δυνατός), ο Γιώργος (πώς να το πώ) είναι πιό αθλητής (βλ. 3., ενώ ο Γιώργος είναι *αθλητότερος-αθλητικότερος/πιό αθλητικός)

— άλλες μορφές: πολύ ψηλός (σε μεγάλο βαθμό σύμφωνα με τα ανθρώπινα) — πολὺ πολὺ ψηλός (σε μεγάλο βαθμό) χλπ., πρβ. και ψηλότατος (σε σύγκριση με όλους τους άλλους ανθρώπους, πιό ψηλός από τους ψηλότερους, πρβ. είναι πολύ ψηλός δχι όμως και ψηλότατος όπως τον έκανει!), (το, βλ. και 4.32) πιὸ πιὸ ωραίο, πάρα πολύ ψηλός, υπερβολικά ψηλός

Κατά την Χειλά-Μαρκοπούλου (1986) υπάρχει βαθύτερη σχέση μεταξύ σύγκρισης (χυριότερη συντακτική διάχριση: εννοιολογικός διαχωρισμός ποσοτικής-ποιοτικής σύγκρισης: σχέσεις ανισότητας-ισότητας και αντιπαρατάξεις, πρβ. απο-παρα κλπ.) και αφαιρετικής λειτουργίας, η μορφή που επικρατεί είναι η περιφραστική και η εναλλαγή των δύο μορφών γίνεται κατά μορφολογικό κανόνα του οποίου η λειτουργία εξαρτάται από λεξιλογικούς παράγοντες (\pm λόγιο), εκτός περιπτώσεων όπου η συντακτική δομή επιβάλλει περιορισμό (β' δρος: γενική προσωπικής αντωνυμίας).

Κατά τον Jespersen (1951) ο θετικός δέν αποτελεί βαθμό σύγκρισης, αλλα είναι η άρνηση της σύγκρισης, παρόλο που συνήθως αναφέρεται ως βαθμίδα κλίμακας.

2) Έναρθρα-άναρθρα

Τα παραθετικά των επιθέτων εκφέρονται άναρθρα και έναρθρα (βλ. 2.3), παρουσιάζοντας ποικίλες εκφραστικές δυνατότητες, σε συνδυασμό και με άλλα γλωσσικά στοιχεία, όπως

ο ικανότερος οδηγός (σε σύγκριση με τον καθένα από τους άλλους) /ένας ικανότερος οδηγός (απ' αυτόν ή από τους άλλους), ο πιό ικανός οδηγός /ένας πιό ικανός οδηγός, ο ικανότερος (από τον καθένα σε μιά ομάδα → υπερθετικός) /ένας ικανότερος, ο πιό ικανός /ένας πιό ικανός

ο ικανότατος οδηγός (που είχαμε κλπ., ιδιότητα στον ανώτατο βαθμό) /ένας ικανότατος οδηγός (ένας απ' αυτούς που διαθέτουν την ιδιότητα του οδηγού σε ανώτατο βαθμό), ο ικανότατος (απ' όλους, στο γενικό σύνολο) /ένας ικανότατος (ένας απ' αυτούς που έχουν την ιδιότητα στον ανώτατο βαθμό), ήταν ικανότατος οδηγός (είχε την ιδιότητα σε ανώτατο βαθμό) - ήταν ένας ικανότατος οδηγός (σχετικά με το θέμα που μας απασχολεί, ως προς την ιδιότητα του οδηγού) - ήταν ο ικανότατος οδηγός (το πρότυπο του ικανού οδηγού) - ήταν ο ικανότερος απ' όλους τους οδηγούς, πρβ. επίσης ο πιό πιό ικανός οδηγός, ο πάρα πολύ ικανός οδηγός, ο πολύ πολύ ικανός οδηγός (βλ. και 4.31), ήταν ικανότερος οδηγός από (σύγκριση), ο ικανότερος οδηγός (απ' όλους), ήταν ένας ικανότερος οδηγός (από αυτόν που συζητούμε κλπ.), ήταν ο ένας και μόνος ικανός οδηγός κλπ.

3) Τονισμός

Ο τονισμός του πιό στους περιφραστικούς σχηματισμούς μπορεί να ποικίλει δηλώνοντας διαφορετικές φορτίσεις (έμφασης κλπ.), π.χ. κάνονταν πιό ζωτανό το λόγο (τονισμός της διαβάθμισης) - κάνονταν πιό ζωτανό το λόγο (τονισμός της σημασίας του επιθέτου ως βάση της διαβάθμισης), κάνονταν πιό ζωτανότερο το λόγο (έμφαση, βλ. 2.1) - κάνονταν πιό ζωτανότερο το λόγο (υπεροχή σ' αυτήν την ιδιότητα).

4) Ελλείψεις σχηματισμών

Είναι γνωστό (βλ. Γριανταφυλλίδη, 1991) ότι ορισμένα επίθετα δέν σχηματίζουν παραθετικά ή σχηματίζουν μόνο ορισμένους βαθμούς, οτι ο β' όρος της συγχρίσεως μπορεί να λείπει ή να εκφράζεται βραχυλογικά (βλ. Τζάρτζανο, 1946) κλπ. Ειδικότερα παρατηρούμε στην ΚΝΕ:

α) δέν σχηματίζουν παραθετικά όσα δηλώνουν:

- ύλη: *ξύλινος, σιδερένιος*
- καταγωγή (ή συγγένεια), προέλευση: *πατρικός, φράγκικος, κυκλώπιος, ουράνιος, Κορτικός, Μανιάτης, χωριάτης* (?φραγκικότερος θα υπέβαλλε “πιό επηρεασμένος από τον φράγκικο τρόπο ζωής” κλπ.)
- ορισμένη θέση (τόπου, χρόνου κλπ.): *αριθμητικά* (π.χ. *όγδοος* κλπ. αλλα *απλός-απλούστερος/απλούστατος*, πρβ. και *πρώτος-πρώτιστος*), *τελευταίος, τωρινός, βραδινός, γήινος, θαλασσινός*, πρβ. (*ανα)μεταξύ/ανάμεσα*
- σχέση: *γλωσσικός* (βλ. 4.34θ), πρβ. *αμέσως*
- κτήση: *μαυρομαντιλούσα*
- μορφή: *όρθιος, δίεδρος, καρφωτός, αντρίκειος, θηλυκός*
- κατάσταση: *αγοραστός, στείρος, άσφαχτος, παρθένος, μοιραίος, πρβ. εξίσον, σχεδόν, μόλις, αδιάκοπα, έτσι, μαζί, κάπως, αλλιώς, ολότελα, τουλάχιστο, περίπον κλπ.*
- πληρότητα: *ολόκληρος, μισός, ίσιος* (πρβ. *όμως* και το *όλα τα ζώα είναι ίσα, αλλα μερικά ζώα είναι πιό ίσα από τα άλλα του Orwell*), *άδειος, πρβ. παντού/πάντα, πονθενά/ποτέ, ολόγυρα, ίσως*

‘Οπου παρ’ όλα αυτά (πρβ. αντιφατικές και αντιθετικές σχέσεις εννοιών) έχουμε μεταφορικές χρήσεις, είναι δυνατός κάποτε ο σχηματισμός παραθετικών, π.χ. *δευτερότερος* (=δεύτερης επιλογής), *δεξιότερος* (=στο πολιτικό φάσμα, πρβ. *κανονικά δεξιότερα = πιό απομακρυσμένος ως προς τα δεξιά*), *πιό τρύπιος/άδειος/βουνίσιος/παιδιακίσιος/κυκλώπειος/ ουράνιος/αντρίκειος* (πρβ. *ανδροπορεπέστερος*) /*γυναικείος/θηλυκός, αθηραίκος/χωριάτης/ παρθένος* κλπ.

β) δέν σχηματίζονται σε -τερος (αλλα περιφραστικά) όσα δηλώνουν:

- έμμεση σύγκριση, όπως τα *υποκοριστικά/μεγεθυντικά* (π.χ. δέν σχηματίζονται με τα επιθήματα *-ούλης, -ούτσικος, -ούλιακας*), όσα ισοδυναμούν με παρομοιώσεις (π.χ. *βυσσινής* κλπ., πρβ. *σάν βύσσινο*), όσα είναι φορτισμένα (συνήθως λαϊκές λέξεις, π.χ. *σβέλτος, φίνος, σκάρτος, δόλιος, σάπιος, κούφιος, τρύπιος, σακάτης, τεμπέλης, ακαμάτης, δίκιος, λεβέντης, ταγκός, στριγκός, ποίμος*)
- κατάσταση που δέν επιδέχεται σύγκριση αλλα διαβάθμιση άλλης μορφής, π.χ. *πράσινος* (*πιό πράσινος*), *ακούραστος* (*πιό ακούραστος*), *γεμάτος* (*πιό γεμάτος*), *λυτός* (*πιό λυτός*), *παράκονος* (*πιό παράκονος*), πρβ. και *χωριστά* (*πιό χωριστά*)

— ἀχλιτά: ρόζ (πιό ρόζ), σικέ (πιό σικέ)

— ισότητα: αντάξιος, αλληλέγγυος

γ) δέν σχηματίζουν κάποιο βαθμό παραθέσεως: φρέσκος-πιό φρέσκος-φρεσκότατο ψάρι, λίγο-λιγότερο-*λιγότατο, πρβ. μάλλον-μάλιστα, ιδίως-ιδιαίτερα, κατώτερος/κατώτατος (χωρίς θετικό βαθμό επιθέτου), προγενέστερος (χωρίς θετικό και υπερθετικό), μεταγενέστερος, πρωτότοκος, πρεσβύτερος, λαλίστατος (*λάλος), φίλτατος (φίλος), ύπατος, Αιδεσιμότατος (πιμητικοί τίτλοι, προσφωνήσεις κλπ.), ώψιστος (πρβ. υψηλός-υψηλότατος αλλα ψηλός-ψηλότερος-ψηλότατος κλπ.), πρβ. αντίθετα τη χρήση των μέγας (π.χ. μέγα λάθος, πρβ. και μέγιστο λάθος, μεγάλο λάθος, Μέγας Αλέξανδρος, Μεγάλη Αικατερίνη), γιγάντιος, τεράστιος κλπ. ως υπερθετικά (πρβ. *τεραστιότερος/*τεραστιότατος αλλα και ?πολύ τεράστιος κλπ.). Η έλλειψη βαθμού ή βαθμών παραθέσεως (βλ. Τριανταφυλλίδη, 1991, §§ 656-658) οδηγεί κάποτε στην απώλεια της αίσθησης της σύγκρισης στα επιθήματα -τερος, -τατος.

δ) Παράγωγα

Ορισμένα παράγωγα επίθετα σχηματίζουν μόνο περιφραστικά παραθετικά, όπως

— επίθετα σε -ικος (αντίθετα από τα -ικός): γέρικος, ψεύτικος, κλέφτικος, αυθάδικος, βρόμικος, τσιγκούρικος, κακορίζικος (πρβ. και αλιώτικος), σε -ιάτικος (ανοιξιάτικος), -ίδικος (μερακλίδικος), -ίστικος (κοριτσίστικος), -ιάρικος (ψωριάρικος), -ίτικος (αιγινίτικος), -ούλικος (μικρούλικος, πρβ. και σε -ούλης, π.χ. μικρούλης) κλπ. Τα επίθετα αυτά σχηματίζουν το συγκριτικό με το πιό, π.χ. πιό μπελαλίδικο, πιό καλογερίστικο κλπ. Τα παράγωγα αυτά, που ανήκουν συνήθως στο λαϊκό λεξιλόγιο (πρβ. αντίθετα τα πολλά λόγια σε -ικός, πχ. ριζικός, εχθρικός, γραφικός, ανδρικός, φανατικός κλπ., που σχηματίζουν συγκριτικό σε -τερος, π.χ. ριζικότερος κλπ.) υποβάλλουν με τη φόρτισή τους μιά σύγκριση και στον θετικό βαθμό, π.χ. τεμπέλικο σκυλί (ενώ θα μπορούσε να μήν είναι, να είναι όπως τα άλλα σκυλιά) - οκνηρό σκυλί (λόγιο επίθετο, = σκυλί που έχει αυτό το χαρακτηριστικό, χωρίς να υποβάλλεται σύγκριση με τα άλλα σκυλιά), πιό τεμπέλικο σκυλί - οκνηρότερο (το πρώτο υποδηλώνει ότι είναι τεμπέλικο, το δεύτερο δηλώνει ότι μπορεί να μήν είναι απολύτως οκνηρό, αλλά σε σύγκριση με άλλα, πρβ. πιό οκνηρό σκυλί, βλ. 4.31) σκυλί, πρβ. καθαρός-καθαρότερος/πιό καθαρός-καθαρότατος με τα βρόμικος-*βρομικότερος/πιό βρόμικος-*βρομικότατος και βρομερός-βρομερότερος/πιό βρομερός-βρομερότατος (λόγιο, πρβ. και τα δημοτικά λερός-*λερότερος/πιό λερός-*λερότατος). Υπάρχουν και δημοτικά επίθετα σε -ικός που σχηματίζουν μονολεκτικά παραθετικά, όπως γυωστικός, παστρικός, ευγενικός κλπ. (πρβ. και τα ουσιαστικοποιημένα νυχτικό, γιατρικό, λο-

γικό, φυχικό, σπιτικό, λαχανικό, αλλά ψωμάδικο χλπ.), ενώ σε περιπτώσεις όπως *ηηστικός* (= αυτός που δέν έφαγε, πρβ. *άφαγος*) έχουμε τη δυνατότητα του πιό *ηηστικός* με τη σημασία “αυτός που υποφέρει περισσότερο από την αφαγία”.

— παρόμοια σχηματίζουν μόνο περιφραστικά τα παραθετικά τους επίθετα σε -*(ι)άρης* (*ζηλιάρης*, *αρρωστιάρης*, *τριαντάρης*, *γκρινιάρης*, *κιτρινάρης*, *πεισματάρης*, *αναμαλλιάρης*, *μεροκαματιάρης* χλπ., πρβ. ουδέτερο: *ζηλιάρικο χλπ.*), -*άτος* (*αρράτος*, πρβ. και *υτελικάτος*), -*ένιος* (*τιτοτένιος*, πρβ. *βελουδένιος*, *σιδερένιος* χλπ. *μεταφορικά*), -*ωτός* (*φτερωτός*, *φουντωτός*, *τριχωτός*, πρβ. και *ζαχαρωτός* συνήθως χωρίς παραθετικά), -*ίσιος* (*βούνισιος*, *αρνίσιος*, *παιδιακίσιος*), -*ινός* (*σημερινός*, *ζακυθινός*), -*ιδεούς* (*ασπριδερός*, *μαυριδερός*, που δηλώνουν προσέγγιση, *Ισως* και *?μανδουδερότερος*), -*ωπός* (*πρασινωπός*, που ήδη δηλώνει κάποια σύγκριση με το πράσινος, αντίθετα *αγριωπός*, *σκυθρωπός*, *αρρενωπός* - *αγριωπότερος*, *σκυθρωπότερος* χλπ.), -*ιος* (*σκόροιος*, *τρύπιος*, *ψόφιος* χλπ., αλλα πρβ. τα λόγια *κύριος*, *άρτιος*, *τίμιος* - *κυριότερος* χλπ., *άξιος*-πιό *άξιος* αλλα *άξιος-αξιότερος*), -*άς* (*λογάς*/*πολυλογάς*, *φαγάς*, *χειλάς*), -*αράς* (*υπναράς*, *μυταράς*), -*ακλάς* (*φωνακλάς*), -*ής* (*χρώμα*: *σταχτής*, *καρετής*, *θαλασσής*, *κανελής*, *ουρανής*, *χρυσαφής*, *ψαρής*, *μαρής* χλπ., πρβ. αντίθετα τα -*ύς*, που σχηματίζουν μονολεκτικά παραθετικά, επειδή δηλώνουν γνώρισμα σχετικό με διαστάσεις, όγκο, βάρος χλπ., π.χ. *βαθύς*, *αψύς*, *βαρύς*, *δασύς*, *ελαφρύς*, *μακρύς*, *παχύς*, *πλατύς*, *αδρύς* χλπ.), -*ούρης* (*κουσκουσούρης*, *ανωκατωσούρης*)

— ρηματικά επίθετα: Οι μετοχές σε -*μέρος* σχηματίζουν μόνο περιφραστικά παραθετικά (π.χ. *πιό ανοιγμένος*, *πιό φορτωμένος*, *πιό αρδεμένος* χλπ. και *όχι *ανοιγμενότερος*, **φορτωμενότερος*, **αρδεμενότερος* χλπ., αλλα πρβ. και **πιό γραμμένος*/**γραμμενότερος*), επειδή δέν δηλώνουν μόνιμη ιδιότητα (βλ. Σετάτο, 1984-5) αντίθετα από τα ρηματικά επίθετα σε -*τός* (π.χ. *ανοιχτός*/*ανοικτός* - *ανοιχτότερος*/*ανοικτότερος* - *ανοιχτότατος*/*ανοικτότατος* αλλα και *πιό ανοιχτός*-πάρα πολύ/*πολύ πολύ ανοικτός* χλπ.), που δηλώνουν μόνιμη ιδιότητα, και από τα επίθετα σε -*τικός* (*κουραστικός*-*κουραστικότερος*/*πιό κουραστικός* - *κουρασμένος*-**κουρασμενότερος*/*πιό κουρασμένος* χλπ.). Πολλές περιπτώσεις παρουσιάζουν ποικιλία δυνατοτήτων, π.χ. *φορτωτός*-**φορτωτότερος*/**πιό φορτωτός* (εδώ η μόνιμη ιδιότητα δέν μπορεί να παρουσιάσει διαβάθμιση), *βγαλτός*-**βγαλτότερος*/*πιό βγαλτός* (*μεταφορικά*), *καρφωτός*-**καρφωτότερος*/*?πιό καρφωτός* (= *πιό γεμάτος καρφιά*), *χαλαρωτός*-**χαλαρωτότερος*/*?πιό χαλαρωτός* = που έχει τη μόνιμη ιδιότητα να χαλαρώνει σε μεγαλύτερο βαθμό (πρβ. και *χαλαρός*-*χαλαρότερος*/*πιό χαλαρός*), *γραπτός*-**γραπτότερος*/*πιό γραπτός* (*ύφος* χλπ.), *θαυμαστός*-**θαυμαστότερος*/*πιό θαυμαστός*, *στρωτός*-**στρωτότερος*/*πιό στρωτός* (*ύφος* χλπ.) χλπ. Πρβ. και *πεινασμένος*-**πεινασμενότερος* αλλα *πεινασμενούλης* χλπ.

ε) Σύνθετα

Τα σύνθετα επίθετα σπάνια σχηματίζουν μονολεκτικά παραθετικά, π.χ. περιφημότερος, ενφορότερος, υποτακτικότερος, δυστροπότερος, κωμικοτραγικότερος, αλλα διάφανος-?διαφανότερος (αλλα διαφανέστερος από το λόγιο διαφανής), δύστυχος-?δυστυχότερος (αλλα δυστυχέστερος από το δυστυχής), δύσπιστος-?δυσπιστότερος, ενερέθιστος-?ενερεθιστότερος κλπ., εκτός από τα σύνθετα με πρώτο συνθετικό τα θεο-, κουτσο-, κατα-, παν- κλπ. (βλ. Τριανταφυλλίδη, 1991, § 327 και 2.2), όπου φάίνεται καθαρά η διαβάθμιση (θεο-νήστικος, κουτσο-φαγωμένος αλλα *κουτσοφάγωτος κλπ.) και όσα άλλα κρύβουν στα α' συνθετικά τους στοιχεία που συνιστούν μιά θέση σε κλίμακα κλπ., μιά διαβάθμιση, π.χ. μεγαλο-δύναμος, σιδερο-κέφαλος, κακό-μοιρος, καλό-τυχος, γλυκό-φωνος, καλό-/κακό-/σκληρό-καρδος, γοργό-φτερος, από-/ξέ-μακρος, μακρο-λαίμης, σγουρο-μάλλης, ανοιχτο-μάτης, γερακο-μύτης, στραβο-πόδης, γαίτανο-φρύδης, ξανθο-μαλλούσα, μαυρο-ματούσα/μαυρο-μάτα, περδικό-στηθη, χορτο-φάγος κλπ. Εκεί όπου το σύνθετο επίθετο θεωρείται για τη συνείδηση των ομιλητών σάν απλό, μπορούμε να έχουμε παραθετικά σε -τερος, π.χ. πανούργος-πανονργότερος, έμπειρος-εμπειρότερος, περίφημος-περιφημότερος, ενδόμυχος-?ενδομυχότερος κλπ. Σε άλλες περιπτώσεις η έλλειψη είναι επιφανειακή, γιατί αναπληρώνεται από συνώνυμα, π.χ. διάφορος-*διαφορότερος /διαφορετικότερος (βλ. 4.34στ), συνήθως με αντιθέσεις δημοτικών-λογίων στοιχείων.

Ιδιαίτερη κατηγορία αποτελούν τα σύνθετα αρνητικά επίθετα: γνωστός-γνωστότερος/πιό γνωστός-γνωστότατος αλλα áγνωστος-*αγνωστότερος/πιό áγνωστος-*αγνωστότατος/πάρα πολύ áγνωστος/ο πιό áγνωστος κλπ., áδεντρος-*áδεντρότερος/πιό áδεντρος-*áδεντρότατος/πάρα πολύ áδεντρος, áφωνος-*αφωνότερος (αλλα πρβ. τον φρασεολογισμό από τα αρχαία ελληνικά αφωνότερος *ιχθύος* = πιό áφωνος από το *ψάρι*), αόρατος-*αօρατότερος/πιό αόρατος, αμπάλωτος-*αμπαλωτότερος/?πιό αμπάλωτος, áδικος-?áδικότερος/πιό áδικος (πρβ. δίκαιος-δικαιότερος/πιό δίκαιος) κλπ. Πρβ. επίσης κομψός-κομψότερος/πιό κομψός-κομψότατος - áκομψος-?ακομψότερος/πιό áκομψος-?ακομψότατος - μή κομψός-*μή κομψότερος/*μή πιό κομψός-*μή κομψότατος - óχι κομψός-óχι κομψότερος/óχι πιό κομψός-?óχι κομψότατος κλπ.

στ) Αναπληρώσεις ελλείψεων:

— με συνώνυμα (κάποτε της ίδιας ρίζας), π.χ. *βλακότερος (ίσως επειδή το βλάκας θεωρείται ουσιαστικό, πρβ. αρσενικό=θηλυκό, π.χ. μήρι είσαι βλάκας καημένη!, αυτό το παιδί είναι βλάκας από γενησιμού του, αλλα πρβ. και βλάκικος/η/ο)-βλακωδέστερος, γέρος-*γερότερος (που είναι συγκριτικός του γερός: σύμπτωση επιθέτων με σχηματισμό ομώνυμων συγκριτικών, πρβ. και γέρικος/γερασμένος)-γεροντότερος κλπ.

— με προσεγγιστικά παράγωγα ή με σύνθετα, π.χ. ἀσπρος-^{*}ασπρότερος (αλλα λευκότερος) /πιό ἀσπρος-ασπρουδερός-ασπρουδερότερος, μαύρος-^{*}μαυρότερος /μαυρότερος /πιό μαύρος-μαυρουδερότερος-κατά-μαυρος, ^{*η}ηστικός-^{*η}ηστικότερος-θεο-ηστικος κλπ.

— με αναδιπλώσεις, π.χ. μαύρος μαύρος, κόκκινος-?κοκκινότερος /ερυθρότερος-κόκκινος κόκκινος, μπλέ-πιο μπλέ-μπλέ μπλέ (αλλα και κναυτερος)

— με «ανώμαλα συγχριτικά» (βλ. Τριανταφυλλίδη, 1991, § 650), π.χ. κακός-?κακότερος /χειρότερος-?κακότατος /χείριστος (αλλα και πιό κακός), πολύς-περισσότερος /πιότερος (σπάνιο), καλός-καλύτερος /κάλλιος (ποιητικό κλπ.)-καλότατος /κάλλιστος κλπ.

ζ) Ποικιλία (βλ. Τριανταφυλλίδη, 1991, § 646)

Μερικά επίθετα παρουσιάζουν διπλά συγχριτικά (κάποτε με διαφοροποιημένες λειτουργίες, π.χ. κοντότερος: ανάστημα - κοντύτερος: απόσταση, αλλιώς ελαφρύτερος /ελαφρότερος πρβ. ελαφρύς /ελαφρός, γλυκύτερος /γλυκότερος πρβ. γλυκός /γλυκός) ή διαφορετικά θέματα στους δύο βαθμούς (π.χ. καλύτερος-καλότατος).

Σε άλλες περιπτώσεις μπορούν να χρησιμοποιούνται μαζί μονολεκτικά και περιφραστικά παραθετικά, π.χ. είσαι ψηλότερα και πιό ψηλά αγναντεύεις κλπ., που κάποτε γίνεται αναγκαστικά, π.χ. το μεγαλύτερο και πιό χαλασμένο (θα μπορούσε να εκφωνηθεί το πιο μεγάλο και πιο χαλασμένο, ενώ το πιο μεγάλο και χαλασμένο θεωρεί τα δύο επίθετα ως νοηματική ενδητητα).

Σε περιπτώσεις όπως το μεγαλύτερο, το μέγιστο τμήμα του λαού (κατά τον Mackridge, 1985, φαίνεται το μέγιστο να θεωρείται ως εμφατικότερο από το μεγαλύτερο) η χρήση δύο διαφορετικών μορφών υπερθετικού (έναρθρος συγχριτικός και λόγιος υπερθετικός) ίσως να προβάλλει μιά σύγχριση και να τη συνδέει με μιά απόλυτη έκφραση = το μεγαλύτερο απ' όλα τα άλλα και πολύ μεγάλο.

Υπάρχουν και οι αντιθέσεις λαϊκών (χωρίς μονολεκτικό συγχριτικό) και λογιότερων τύπων, π.χ. δόλιος (= κακόμοιρος, πιό δόλιος)-δόλι-ος (δόλι-ότερος), δίκιος-δίκαιος, στέρκος-στερεός, αλλα πρβ. και παλιός (παλιότερος)-παλαιός (παλαιότερος), δεξιής-δεξιός (πρβ. και πισ-πιστερο: λαϊκό, καλύτερα-κάλλιο: ποιητικό κλπ.).

η) Κατευθύνσεις

Ο ομιλητής μπορεί να κινηθεί σε μιά κλίμακα διαβάθμισης, προς τον ένα ή τον άλλο πόλο, από το σημείο σύγχρισης, χρησιμοποιώντας μαζί με την αλλαγή του σημείου:

— την αντίθεση πιό-λιγότερο, π.χ. ο Α είναι πιό ψηλός /ψηλότερος από τον Β /ο Β είναι λιγότερο ψηλός από τον Α (πιό /περισσότερο: ανωτερότητα, λιγότερο: κατωτερότητα)

— αντίθετα επίθετα, π.χ. ο *A* είναι ψηλότερος /πιό ψηλός από τον *B*/ ο *B* είναι κοντότερος /πιό κοντός από τον *A* (βλ. Sapir, 1968, για άξονες καλός-κακός, καλύτερος αλλά μακριά από τέλειος - καλύτερος αλλά ακόμη όχι τέλειος - ο καλύτερος δυνατός αλλά κάτι λιγότερο από τέλειος - ο καλύτερος = ο τέλειος κλπ.).

Σε περιπτώσεις ισότητας χρησιμοποιούνται ποικίλες εκφράσεις (βλ. και 2.3), π.χ. ο *A* είναι τόσο ψηλός όσο (και) ο *B*/ ο *B* είναι εξίσου ψηλός με τον *A*, όσο ψηλός είναι ο *A* τόσο είναι και ο *B*.

Όπως φαίνεται από τα παραδείγματα το επίθημα -τερος δηλώνει το "περισσότερο" και δέν υπάρχει στην ΚΝΕ επίθημα για το "λιγότερο" (μορφολογική δήλωση του «αρνητικού»), εκτός αν χρησιμοποιηθεί επίθετο με αντίθετη σημασία, π.χ. καλύτερος-χειρότερος (πρβ. και κομψότερος-ακομψότερος). Στα αρχαία ελληνικά το επίθημα -τερος δήλωνε αρχικά το "ένας από τους δύο" (πρβ. ἔτερος, βασιλεύτερος, δρέστερος-ἀγρότερος κλπ., πρβ. στην ΚΝΕ αρχύτερος), δηλαδή τη μιά έννοια από ένα αντιθετικό ζεύγος ή σειρά (π.χ. λευκότερος χιόνος) κλπ. και καθιερώνεται αργότερα ως μορφηματικός δείκτης της σύγκρισης. Στην ΚΝΕ η εξήγηση φαίνεται να είναι ότι το -τερος δηλώνει σύγκριση και όχι διαβάθμιση (χαρακτηριστικού). Η δήλωση των δύο κατεύθυνσεων γίνεται με τα περισσότερο-λιγότερο+επίθετο, ενώ με το πιό δηλώνεται μιά κατεύθυνση διαβάθμισης (up-grading).

θ) Αδύνατα

Πέρα από τα παραδείγματα αδύνατων εκφορών που αναφέρθηκαν (βλ. 4.34) υπάρχουν πολλές άλλες περιπτώσεις που πρέπει να ερευνηθούν, όπως

— είναι μεγαλύτερός μου /είναι μεγαλύτερος από μένα-*είναι πιό μεγάλος μου /είναι πιό μεγάλος από μένα, πρβ. και ο τελευταίος όλων (κυριολεξία)-ο τελευταίος απ' όλους/ο πιό τελευταίος απ' όλους (μεταφορικά, ο τελευταίος από τους τελευταίους = απ' όσους είναι προς το τέλος ο πιό τελευταίος)

— είναι πιό δικό(ς) μου-*είναι δικότερο(ς) μου

— *το πιό μεγάλο ψάρι τρώει το πιό μικρό (που θα σήμανε "το ένα και μεγαλύτερο απ' όλα τρώει το ένα και μικρότερο"), πρβ. τί πιό νέα; αντί τί νεότερα; (εκτός αν σημαίνει "τί πιό νέα απ' αυτά τα αντικείμενα;" κλπ.)

— περπάτα γρηγορότερα /πιό γρήγορα-*περπάτα γρηγορότατα! (ενώ περπάτα όσο μπορείς πιό γρήγορα!) - πάρα πολύ γρήγορα, έφυγε μακρύτερα /πιό μακριά-*έφυγε μακρύτατα /έφυγε πολύ (πολύ) μακριά

— *έλα πιό εξαρχής! (δέν μπορεί να υπάρξει νωρίτερα από την αρχή πρβ. *έλα χτές!, *έλα πιό τώρα! /*έλα πιό κάποτε!)-έλα πιό εγκαίρως!-??έλα πιό πρώτα! (εκτός σε μεταγλωσσική χρήση: —'Ηρθα πρώτα εγώ — 'Έλα πιό "πρώτα"!)

— καμαρωτός-*καμαρωτότερος /πιό καμαρωτός, σπιτικό φαγητό-*σπιτικότερο /πιό σπιτικό, βροχερός-?βροχερότερος /πιό βροχερός (αλλα δροσερός-δροσερότερος), φαρμακερός-?φαρμακερότερος (αλλα τρομερός-τρομερότερος)

— γλωσσικός-*γλωσσικότερος /*πιό γλωσσικός: οι έννοιες που δέν επιδέχονται διαβάθμιση πρέπει να εξεταστούν

— δίπλα /πλάι /μαζί-*πιό δίπλα /?πιό πλάι /*πιό μαζί

4.4 Έμμεση δήλωση διαβάθμισης

Η διαβάθμιση μπορεί να δηλωθεί έμμεσα με ποικίλα μέσα (βλ. 2., 4.1), π.χ. φαρδαίνοντας τα παντελόνια = γίνονται φαρδύτερα /πιό φαρδιά από τα τελευταία χρόνια /από την τελευταία μόδα (πρβ. με ενεργητική διάθεση κάνοντας παντελόνια πιό φαρδιά), άν και κάποτε παρουσιάζονται περιπτώσεις αμφισημίας, π.χ. σκουραίνω = γίνομαι πιό σκούρος (πρβ. σκουροφέρω) αλλα και γίνομαι σκούρος, ξύνισε = έγινε ξυρό /έγινε πιό ξυρό, βραχνιάζω κλπ., πρβ. προτιμώ τον A από τον B, όπου λανθάνει: μ' αρέσει ο A περισσότερο από τον B. Πρβ. επίσης περιπτώσεις αναφωνήσεων (βλ. και 2.1, 2.6, 3.), π.χ. βροχή που θα ρίξει! (= τί μεγάλη βροχή θα ρίξει! /θα ρίξει πολλή βροχή), αποκλεισμού, π.χ. δέν είναι τίποτε άλλο παρά τεμπέλης /είναι τεμπέλης και τίποτε άλλο (αποκλείονται όλες οι άλλες ιδιότητες, αιτίες κλπ., έτσι ώστε η φράση ισοδυναμεί με το είναι υπερβολικά τεμπέλης), σχημάτων όπως να κλαίει να φωνάζει (= έκλαιε και φώναζε συνεχώς, υπερβολικά) κλπ.

Η υποδήλωση, σε αντίθεση με την σαφήνεια και κατηγορηματικότητα (βλ. Sapir, 1968) της διαβάθμισης φαίνεται και σε εκφράσεις όπως το σπίτι είναι μικρό (= σε σύγκριση με κάποιο πρότυπο ή με άλλα σπίτια), ενώ τα αδιαβάθμιήτα (όχι έμμεσα διαβάθμιητά, πρβ. σπιτάκι, σπιταρώνα, μέγαρο, αρχοντικό, ανάκτορο, παλάτι, φτωχόσπιτο κλπ.), όπως σπίτι, μπορούν να ποσοτικοποιηθούν άμεσα (π.χ. μισό σπίτι, δέκα σπίτια), έμμεσα (π.χ. μεγάλο σπίτι, πολλά σπίτια), με λογική διαβάθμιση (π.χ. κανονικά μακρύ, σχετικά κοντός κλπ.), ψυχολογική (π.χ. λιγότερο πράσινος από, καλύτερος απο-λιγότερο καλός από, ούτε ζεστός ούτε κρύος, πρβ. χλιαρός), γλωσσικά (έμμεσα: πολύ /λίγο κλπ., συστήματα /σύνολα με ένα μέλος: πρβ. επίθετα που δηλώνουν ύλη, δύο μέλη: καλός-κακός, πρβ. αντιφατικά, μακριά-κοντά: συμμετρικά, καλός-κακός: ενμέρει αντιστρέψιμα, βλάκας-πιό βλάκας-όχι βλάκας-λιγότερο βλάκας: όχι αντιστρέψιμα, με τρία μέλη: κακός-μέσος-καλός, με τέσσερα μέλη: κρύος-δροσερός-θερμός-ζεστός, διευθύνσεις: πάνω-κάτω κλπ., πρβ. ψυχολογικά και λογικά: —Πόσα βιβλία έχεις; —Λίγα (-διεύθυνση) / —Έχω λίγα (↓) / —Δέν έχω σχεδόν (↓) / —Τίποτε, κάτι λίγα, —Δέν έχεις τίποτε βιβλία; —Ναι, έχω λίγα (↑) / —Ναι, έχω αρκετά (↑) / —Μόνο κάτι λίγα κλπ., με αφεκτιβικά στοιχεία, βλ. Sapir, 1968).

5. Συμπεράσματα

Η έκφραση της διαβάθμισης και των παραμέτρων της στην ΚΝΕ γίνεται με ποικίλα μέσα: μονολεκτικά-περιφραστικά, φωνητικά, μορφολογικά (επιθύμια, δείκτες, παραγωγή, σύνθεση), συντακτικά (β' δρος συγκρίσεως, σχήματα λόγου χλπ.), λεξιλογικά (φρασεολογήματα), άμεσα-έμμεσα: περισσότερο-λιγότερο γραμματικοποιημένα μέσα, μικρότερη-μεγαλύτερη οργάνωση κατηγοριών (πρβ. πραγματολογικές χρήσεις). Οι διαβαθμίσεις βρίσκονται σε εξάρτηση από τον κόσμο που εκφράζουν και γι' αυτό πάρουσιάζουν αδυναμίες σχηματισμών και ποικίλα κενά, που μπορούν δύναται να οφείλονται και σε άλλες αιτίες (ιστορικές, νοητικές χλπ.) και να συμπληρώνονται με άλλους αντίστοιχους σχηματισμούς. Αποτελούν μιά οπτική γωνία που επιτρέπει τη θεώρηση όλου του γλωσσικού συστήματος και των διαστάσεών του (π.χ. τα επίπεδα γλώσσας).

- Jespersen, O., *The Philosophy of Grammar*, London 1951
 Joseph, B. & Philippaki-Warburton, Ir., *Modern Greek*, Groom Helm 1987
 Mackridge, P., *The Modern Greek Language*, Oxford 1985
 Sapir, E., *Selected writings of E.S.* (ed. Mandelbaum), California 1968
 Σετάτος, Μ., «Γλωσσικές κατηγορίες της κοινής νεοελληνικής», στο *Γλωσσολογικές Μελέτες*, Θεσσαλονίκη 1994
 Σετάτος, Μ., «Τα ρηματικά ουσιαστικά της νέας ελληνικής», *ΕΕΦΣΠΘ*, Τμήμα Φιλολογίας, 1 (1991)
 Σετάτος, Μ., «Υποκοριστικά και μεγεθυντικά της κοινής νεοελληνικής», *ΕΕΦΣΠΘ*, Τμήμα Φιλολογίας, 2 (1992)
 Σετάτος, Μ., «Η αρατηρήσεις στα ρηματικά επίθετα σε -μένος και -τός της κοινής νεοελληνικής», *ΜΕΓ* 5 (1984/1985)
 Στάθης, Μ., *Μετριασμός και επαύξηση του λόγου*, Θεσσαλονίκη 1973
 Τζάρτζανος, Αχ., *Νεοελληνική Σύνταξης (της κοινής δημοτικής)*, Εν Αθήναις 1946-1953
 Τριανταφυλλίδης, Μ., *Νεοελληνική Γραμματική (της δημοτικής)*, Θεσσαλονίκη 1991
 Χειλά-Μαρκοπούλου, Δ., *Τα συγκριτικά της νέας ελληνικής*, Αθήνα 1986